

Josip Grbac

NADA U EUROPI BEZ BOGA

Izv. prof. dr. sc. Josip Grbac, Teologija u Rijeci

UDK: 241.51 [261.7 + 316.7 + 172] (4)

Izvorni znanstveni rad

Autor polazi od činjenice da se Europa u nekom smislu odrekla Boga i svojih kršćanskih korijena. Ovo je negativna pretpostavka kada govorimo o doprinosu koji bi kršćani svojim govorom o nadi mogli dati modernoj Europi. Europa je doživjela brojne prevarene i izigrane nade, pogotovo iz tri smjera: prosvjetiteljstva, pokušaja stvaranja besklasnog društva te bezgranične vjere u mogućnosti čovjekova napretka. U ovakvoj Europi potrebni su neki ključni elementi kršćanske nade: svijest da će čovjekovi napori uvijek ostati nedostadni te nikada nisu razlog za očaj, veličina čovjeka bez obzira na ostvarena djela, univerzalni humanizam koji postaje važan pogotovo u graničnim situacijama. Kršćani svojom porukom o nadi mogu Europi pomoći nekim sadržajima koji su izravna posljedica kršćanske nade, ali mogu djelovati kao sredstva ozdravljenja Europe: naglašavanjem osobne odgovornosti čovjeka, jasnijim definiranjem ljudskoga dostojanstva, stvaranjem svojevrstne kulture sjećanja, uspostavljanjem istinske tolerancije, unošenjem elemenata kršćanskog optimizama u javni život, naglašavanjem važnosti ne samo utilitarističke nego i ontološke solidarnosti.

Ključne riječi: kršćanska nada, osobna odgovornost, ljudsko dostojanstvo, kultura sjećanja, tolerancija, ontološka solidarnost.

* * *

Prije 2000 godina prvi su misionari, poput sv. Pavla i mnogih drugih, po prvi put dotaknuli Europu. Svojom porukom i djelovanjem unijeli su u Europu ne samo zasade vjere nego i temelje kulture i civilizacije na kojima Europa još i danas počiva. Ovi su temelji izraženi sustavom vrijednosti. Taj je sustav, međutim, doživio duboke promjene u postmodernoj Europi. Subjektivizam, otklon od bilo kakve navezanosti na transcendenciju, relativizam, svojevrstna «kultura prolaznoga», sve ove dimenzije modernog europskog društva

ne samo što svjedoče o krizi vrednota, o nejasnoći ljestvica i prioriteta, nego, što je još važnije, svjedoče o krizi čovjekova odnosa prema vrednotama.¹ Radi se o nesposobnosti ili nevoljkosti modernoga čovjeka - Europljanina da neke temeljne vrednote doživljava kao obvezatne, da ih obdržava na duže vrijeme, da u njima vidi bilo kakav smisao. Takav odnos čovjeka prema vrednotama nužno rađa beznade i apatiju. Kakav temelj može imati nada ako je sve efemerno i tako prolazno? Čemu nada ako se sve odvija na horizontalnoj liniji života, a vertikalna ne postoji? Kakav sadržaj može imati nekakva nada ako ne postoji nikakav autoritet koji će biti jamac da nada nije uzaludna?

Kako kršćanska vjera može danas pomoći ljudima u njihovim očekivanjima i nadanjima, ali i nesigurnostima i strahovima kada se suočavaju s mislima o vlastitoj budućnosti? U kakvu slobodu ulazimo mi u budućoj Europi: u slobodu koja je iznjedrila relativizam i razne oblike subkulture ili u slobodu koju Sv. pismo obećava djeci Božjoj? Povijest Europe ponovno je otvorena. Kakvu će ulogu u tome odigrati kršćanstvo? U čemu će se ova uloga sastojati? Poučan je natpis na aerodromu u Frankfurtu: «Da bi za Vas nebo ostalo otvoreno, imamo mi još puno posla na zemlji. Vaša Lufthansa». Iako su sekularizacija i prosvjetiteljstvo smatrani grobovima kršćanske vjere, čini se da se danas kršćanska vjera nalazi u povoljnijoj poziciji u odnosu na ova dva fenomena nego što je bila jučer. U odnosu na sekularizaciju zato što je neograničena vjera u razvoj i progres doživjela neuspjeh, a u odnosu na prosvjetiteljstvo stoga jer je ono zaslužno da su se neke vrijednosti, kao što su sloboda, solidarnost i tolerancija, probile u svjetovnu stvarnost. No čini se opravdan racionalni zaključak kako je zapadna Europa u opasnosti da se uguši od prevelike slobode. Je li razlog tome što je moderan Europljanin izgubio sve vizije, pogotovo viziju kraljevstva Božjega?

Čini se da se kršćanstvo na prostorima Europe suočava s određenim ekstremnim cinizmom koji navire iz teza filozofa Petera Sloterdijka,² a koji zaključuje kako kršćanstvo nije uspjelo promijeniti

1 Usp. Nikola DOGAN, Vrijednosti u suvremenoj Europi, u: S. BALOBAN, G. ČRPIĆ, (ur.), *Hrvatska na putu europskih integracija*, Zagreb, 2004., str. 49-83.

2 Usp. Peter SLOTERDIJK, *Vom Kampf der drei Monotheismen*, Frankfurt a. M. (Insel), 2007.

čovjeka na bolje, pa je stoga legitimno prijeći na produciranje novoga čovjeka, npr. putem kloniranja. Kršćanska vjera trebala bi imati snage ovim tezama suprotstaviti vlastiti navještaj kršćanske poruke nade, i to upravo stoga jer ova poruka čovjeku obećava budućnost koju on sam ne mora i ne može izboriti.

1. Odriče li se Europa kršćanstva?

Ovaj se pak zadatak čini težim nego ikada u povijesti. Naime, Europa kao da se počela odricati ne samo Krista nego i svojih kršćanskih korijena. Ne radi se samo o statističkim podacima koji neumoljivo govore o opadanju broja praktičnih vjernika ili o manjoj ulozi koju kršćani uspijevaju odigrati na društvenom planu. Radi se o brznoj promjeni fizionomije Europe i njezina povijesno više-manje ujednačenog svjetonazora koji je nastao u kršćanskom ozračju. Ona se događa pod utjecajem više čimbenika, kao što su negativni demografski trend, tisuće imigranata koji svakodnevno ulaze u europske zemlje, pogotovo iz Dalekog istoka ili Afrike, te sa sobom donose vrijednosti i stavove koji uvelike mijenjaju uvriježene standarde, razmišljanja i ponašanja, društva su ozbiljno nagrižena moralnim i etičkim relativizmom, pod maskom težnje za tzv. laičkom državom krije se težnja prema sveopćoj sekularizaciji itd. Europa, pak, nema snage u svom tom komešanju postići onaj minimum jedinstva koji bi joj omogućio održati se kao prepoznatljiva snaga s nekim vlastitim identitetom.

Predsjednik Europske komisije Romano Prodi 2000. godine rekao je kako Europa u svoje temelje mora uvrstiti kršćanske vrijednosti, jer su one Europi donijele mnogo, od poštivanja bližnjega do osjećaja odgovornosti za demokratski ustroj društva. Ovaj njegov stav nije usvojen u europskom ustavu. Možemo reći da je ustav učinjen pod motom koji je još u 19. stoljeću izrekao njemački kancelar Bismarck, naime, da se uz pomoć Propovijedi na gori ne može voditi nikakva država.³ Zato se moderna Europa u svom temeljnom

3 Usp. Egon KAPPELLARI, Christen, christliche Kirchen und Zukunft Europas, u: H. PRIBYL i H. RENÖCKL (izd.), *Was macht Europa zukunftsfähig? Sozialethische Perspektiven*, Wien – Würzburg, 2004., str. 53.

dokumentu poziva na vlastite duhovne i moralne korijene, ali ne i religiozne. Razočaranje ovakvim stavom ne biva umanjeno činjenicom da se na pravnom planu Crkvi i Crkvama priznaje pravo postojanja, govora i djelovanja u europskom areopagu.

2. Prevarene (izigrane) nade

Još pred 30 godina zajednička sinoda njemačkih biskupija tražila je kao prioritetni zadatak od kršćana da budu svjedoci kršćanske nade u Europi i svijetu. Svijetu nije potrebno dupliranje beznađa putem religije, svijet treba protutežu beznađu: očiglednu, vidljivo življenu nadu. Najveći problem modernih kršćana nije prilagoditi se modernom životu i životnom stilu nego prilagodba Onome koji je korijen njihove nade i iz Kojega crpe smisao svoga putovanja i svoje budućnosti: Isusu Kristu i njegovoj poruci o kraljevstvu Božjemu.⁴

Pitanje kršćanske nade u modernoj Europi da se svesti na nekoliko pitanja: Kako kršćanska nada može determinatno djelovati na poimanje kršćana o društvu i na njihov društveno-politički angažman? Kakvu ulogu u tome ima dostojanstvo čovjeka? Kakvi impulsi proizlaze iz ove nade po pitanju solidarne izgradnje zajednica i društva?⁵

Nakon toliko neispunjenih obećanja, neostvarenih nada i lažnih iluzija o kojima svjedoči posljednjih stotinjak godina, postoji pitanje ima li u modernoj Europi uopće još mjesta za govor o kršćanskoj nadi.

Najprije je prosvjetiteljstvo propagiralo neograničenu nadu u čovjekov napredak i mogućnost njegova samoostvarenja, da bi se ispostavilo kako sloboda koju je takav pristup donio nije nikakva realna sloboda. Iskorištavanje čovjeka putem jednog krutog kapi-

4 Tekst zaključaka Sinode vidi u: www.dbk.de/synode

5 Ova razmišljanja potaknuta su prvenstveno tekstovima prof. dr. Aloisa Baumgartnera, predstojnika katedre kršćanske socijalne etike na Katoličkom teološkom fakultetu Sveučilišta u Münchenu. Usp. Alois BAUMGARTNER, *Christliche Hoffnung – personale Würde – solidarische Gesellschaft*, u: H. RENÖCKL, A. DUFFEROVA, A. RAMMER (izd.), *Rudern auf stürmischer See. Sozialethische Perspektiven in Mitteleuropa*, Wien – Salzburg, 2006., str. 22-28; ISTI, *Christliche Inspirationen für die Gesellschaften im künftigen Europa*, u: H. PRIBYL i H. RENÖCKL (izd.), *Was macht Europa zukunftsfähig? Sozialethische Perspektiven*, Wien – Würzburg, 2004., str. 85-88.

talizma, razna otuđenja čovjeka, dezintegracija klasnog društva bez ikakve alternative, to su jasne posljedice ovakvih poimanja.

Pokušaj stvaranja besklasnog društva koji je kao posljedicu imao dominaciju čovjeka nad čovjekom, neslavno je propao devedesetih godina prošlog stoljeća. S njime je propala i nada u uspostavu društva u kojemu neće biti mjesta nikakvim robovanjima. Narodi istočne Europe tragaju za novim nositeljima nade. Više od stotinu godina vladajuća marksistička vizija o idealnom društvu bez ikakve navezanosti na transcendenciju doživjela je krah.

Konačno, bezgranična je vjera u mogućnosti čovjekova napretka, pogotovo prisutna u zapadnim industrijaliziranim zemljama, postupno izgubila svoju privlačnost. Poimanje da se pametnim političkim rukovođenjem neograničenog ekonomskog rasta može uspostaviti pravedno i humano društvo suočila se s dugoročnim negativnim ekološkim posljedicama, s problemom nezaposlenosti, a i vjera u znanstveni napredak suočila se s brojnim pitanjima pogotovo na bioetičkom planu, a ambivalentnošću znanstvenog napretka. Sve to navodi na zaključak da je moderno europsko društvo, nakon svih tih pokušaja, postalo izuzetno «rizično» društvo, što nije dobra podloga za bilo kakvu, a kamoli kršćansku nadu.⁶

Današnja Europa nosi na sebi ožiljke dvije susljedne sekularizacije. Prva je nastojala eliminirati religiozno i uspostaviti apsolutnu autonomiju etičkoga, a druga, koja još uvijek traje, nastoji eliminirati etičko i uspostaviti autonomiju želja ili pak promovirati novu etiku koja će se baviti samo promocijom ljudskih želja i prava. U ovakvom je ozračju izazov kršćanstvu dvojak: na religioznom planu ponovno oživjeti eshatološku nadu (koja će biti sposobna relativizirati mnoga nastojanja današnjeg čovjeka, pogotovo svako ideologiziranje), a na etičkom planu revalorizirati ovozemnu nadu koja je zašla u krizu nakon tolikih razočaranja kojima je moderni Europljanin bio izložen.⁷

Mi svi zajedno, kao čovječanstvo, kao europska zajednica i kao kršćani, živimo opasno, pogotovo nakon događaja 11. rujna 2001. u New Yorku. Ima li kršćanska nada snage sve više ljudi motivirati da

6 Usp. Alois BAUMGARTNER, *Christliche Hoffnung*, str. 23.

7 Usp. Armido RIZZI, *La tradizione per dire parole di una speranza che non delude*, u: *Rivista di teologia morale* 151 (2006.), str. 351.

se, usprkos strahu i opasnostima, ponašaju sukladno izreci koju neki pripisuju Martinu Lutheru, a glasi: «Kada bih doznao da će svijet sutra propasti, ipak bih još danas posadio jedno stablo jabuke»? ⁸

3. Elementi kršćanske nade

1. Kršćanska nada polazi od činjenice da sve ono što čovjek uspije stvoriti, pa bilo to i najgrandioznije djelo, uvijek ostaje djelomično ostvareno, nepotpuno, bez obzira radilo se o gospodarskim ili znanstvenim dostignućima ili oblicima društvenog suživota koje je stvorio. U tom smislu kršćanska nada suprotstavlja se dvojakoj mogućoj obmani. Prva je da se čovjek, svjestan kako sve što čini ostaje fragmentarno, prepusti pesimizmu i izmakne bilo kakvoj odgovornosti. Druga je da bjesomučno nastoji postići raj na zemlji kojega doživljava kao realan cilj svojih nastojanja. Kršćanska nada tvrdi kako se svaki čovjek smije i može nadati potpunom ostvarenju vlastitog nedovršenog i fragmentarnog djela. I kao tvorac nesavršenog djela on ostaje «cooperator Dei», ali zna da će njegovo djelo jednom biti usavršeno. U tom kontekstu poučno odzvanja usklik pape Ivana Pavla II. na početku njegova pontifikata: «Non abbiate paura.» - «Ne plašite se.»

2. Kršćanska nada pokazuje svoju snagu pogotovo onda kada čovjek osjeti ograničenost vlastite moralne snage, kada zaključi kako postoji velik jaz između onoga što zna i misli da je dobro i da mora učiniti i onoga što realno može učiniti. Bez kršćanske nade ovakva svijest djelovala bi kao nepremostiva kočnica svakog čovjekova napredovanja na planu moralnog sazrijevanja. Ni vjera ni Crkva nisu prvenstveno moralne instance nego im je prvenstveni zadatak čovjeku ulijevati nadu kako u svakoj svojoj nedorečenosti on ostaje dijete Božje. Kršćanin se ne oslanja prvenstveno na vlastite moralne potencijale nego, upravo suprotno, vlastite moralne snage crpi iz kršćanske nade. Ovaj element kršćanske nade pogotovo je vidljiv na planu pomirenja i praštanja koji je putem molitve Gospodnje postao programom kršćanskog života. Činjenica da kršćanin, i u najtežim

⁸ Usp. Egon KAPELLARI, nav. dj. str. 65.

moralnim dvojabama i stranputicama, uvijek može računati na Božju spremnost praštanja ne može ostati bez utjecaja na planu društvenog suživota. Humanizacija društvenog života, sukladno načelima kršćanske nade, znači pomirenje umjesto obračunavanja. To postaje kamen temeljac buduće Europe. Očito je na to mislio papa Ivan Pavao II. kada je molio za oprost za sva nedjela koja su učinjena od strane pripadnika Katoličke crkve i kada je pozvao na «čišćenje sjećanja».

3. Kršćanska nada pokazuje svoju snagu pogotovo u graničnim situacijama čovjeka, kao što su bolest, patnja i smrt. Umjesto da bjesomučno postavlja pitanja «Zašto bolest, smrt ili patnja?», kršćanska nada usmjerava pogled na onozemno, na Vječnost, i otuda crpi smisao ovih situacija. Ovakav pristup omogućava solidariziranje oko ljudi koji umiru, boluju ili trpe. Tako kršćanska nada može humanizirajući utjecati na sve one društvene institucije koje imaju zadatak suočiti se s ovim graničnim situacijama. Upravo se s ovim graničnim situacijama moderno sekularizirano društvo ne uspijeva efikasno suočiti. Ne uspijevajući u njima otkriti nikakav smisao ono pokušava bolest, patnju i smrt potisnuti iz društva i iz svijesti modernog čovjeka, posežući za manje ili više radikalnim sredstvima, kao što su eutanazija ili pretjerana «medikalizacija» bolesti. Žalovanje se sve više privatizira, kao i bolest i patnja. Kako na ljestvici vrijednosti raste vrednota zdravlja, tako tragičnijim postaje stanje besmisla u koje čovjek dođe kada se nađe u takvim graničnim situacijama. Kršćanska se nada zalaže za to da se i ove granične situacije prihvati kao sastavni dio čovjekova individualnog i društvenog života. Humanost modernog društva ovisi o tome koliko će znati i htjeti suočiti se s graničnim situacijama modernog čovjeka, umjesto da pred njima zatvara oči ili se upušta u onakve vidove skrbi koji će najmanje «smetati» društvu orijentiranom samo na efikasnost. Upravo se u ovakvim situacijama može ocijeniti koliko je moderno društvo spremno, kao nosivi stup vlastitog postojanja i djelovanja, prihvatiti pojam ljudskoga dostojanstva.⁹ Jürgen Moltmann, koji kršćansku nadu poistovjećuje s Kristom i njegovim uskrsnućem, sav doprinos

9 Usp. Alois BAUMGARTNER, *Christliche Hofnung*, str. 24-27.

kršćanske nade modernom svijetu sažimlje u tri aksioma: život protiv smrti, pravda protiv nasilja, stvaranje protiv razaranja. Druga tri termina, smrt, nasilje i razaranja predstavljaju stvarnost u kojoj živimo. Prva su tri elementi nade koja otvara prema budućnosti.¹⁰

Biblijska nada temelji se na obećanju (religiozni aspekt) koje istovremeno sadrži i jedan temeljni uvjet, a to je poslušnost zapovijedi (etički aspekt). Norveški dramaturg Henrik Ibsen, pozvan da svoju čestitku napiše na kolijevci jednog novorođenčeta, napisao: «Da bi tvoj život bio poema povezanosti dužnosti i sreće». Biblijska tradicija sastoji se u davanju garancije da ova povezanost nije samo iluzija, nego opravdana nada.

Kršćanska nada kao eshatološka nada svakom socijalnom i političkom zalaganju daje trajni naboj prema budućnosti. Ona tenzija, osim što će relativizirati svako ideologiziranje, stvara uvjete trajnog otvaranja prema novome, drugačijemu, vršeći funkciju kritičke savjesti svakog postojećeg sustava i stvarajući tako uvjete stvarnih promjena.¹¹

4. Što kršćani nude Europi?

Kako ili čime kršćani mogu dati kvalitativan doprinos aktualnoj i budućoj Europi? Pojam «aktualno» ne odnosi se samo na to što je u određenoj epohi poželjno, što «hic et nunc» najviše odgovara težnjama modernog čovjeka nego se time misli na sve ono što Europa u ovom trenutku hitno treba, čak i ako to nije želja velikog broja njezinih građana.¹² U kojim bi segmentima kršćanski pojam nade, ali i sve ono što nazivamo kršćanskim naslijeđem, mogao vršiti kritičku funkciju u aktualnim europskim previranjima? Alois Baumgartner smatra da se na ovo pitanje može odgovoriti u šest točaka.¹³

10 Usp. Jürgen MOLTSMANN, Risurrezione. Il fondamento, la forza e il fine della nostra speranza, u: *Concilium* 5 (1999.), str. 131-142.

11 Usp. Giannino PIANA, La cittadinanza, luogo di testimonianza cristiana, u: *Rivista di teologia morale* 151 (2006.), str. 358.

12 Usp. Alois BAUMGARTNER, Christliche Inspirationen für die Gesellschaften im künftigen Europa, str. 85.

13 *Isto*, str. 85-88.

1. U europskom društvu koje je sve više rascjepkano, kako u svijetu rada i proizvodnje tako i u drugim segmentima života, postoji velika opasnost da i čovjekova odgovornost postane rascjepkana. Svatko se osjeća odgovornim za jedan specifični segment, a nitko ne osjeća odgovornost za funkcioniranje ili smisao cjeline, pogotovo stoga što i ne postoji instanca koja je odgovorna za cjelinu nego su institucije odgovorne samo za pojedine dijelove. Možemo to izreći sintagmom da se odgovornost prebacuje na „griješ struktura“, a osobna odgovornost i grijeh ostaju u sjeni. Kršćani mogu, svojim govorom o osobnom grijehu i osobnoj odgovornosti koja je nezamjenjiva, dati ključan doprinos ozdravljenju takvoga stanja. Čovjek je sposoban nadati se ukoliko osjeća da je odgovoran subjekt društva. Pretenzija društva ili „struktura“ da na sebe preuzmu velik dio odgovornosti, kako za dobro tako i za zlo, pasivizira pojedinca i pretvara ga u apatičan objekt društvenih previranja. Institucija pak, bez obzira na to koliko savršena bila, nikada neće biti sposobna čovjekovu nadu pretvoriti u realne etičko-moralne iskorake. To može učiniti samo naglašena svijest osobne odgovornosti za individualni i društveni život.

2. Kritički se kršćani mogu postaviti i u odnosu na prirodne znanosti i tehničke mogućnosti koje u svojim dostignućima malo-pomalo čovjeka pretvaraju u sredstvo za postizanje ciljeva koji se na prvi pogled čine uzvišenima, poput uporabe embrija u istraživačke ili terapijske svrhe ili postupka kloniranja. Najveći izazov bioetičkog istraživanja jest taj da se čovjek i ostvarenje njegova dostojanstva „pomakne“ u budućnost, a u međuvremenu iskorištava ga se kao sredstvo za postizanje dvojbenih ciljeva. Poimanje napretka i razvoja koji ostvarenje bitnih vrijednosti premješta u budućnost s izlikom da ih sada „privremeno“ mora relativizirati nama je itekako poznat proces. I komunizam je ostvarenje slobode premještao u budućnost, s opravdanjem da ju sada mora ograničiti kako bi pripremio teren za njezino potpuno ostvarenje. Kršćanska nada ne dopušta relativizaciju apsolutnih vrijednosti pod krinkom nekih sadašnjih potreba. Ona upravo pretpostavlja da je za buduće potpuno ostvarenje ovih apsolutnih vrijednosti nužno poštivati ih i sada. Prioritet je spriječiti

instrumentaliziranje čovjeka u ime neke hipotetične budućnosti i hipotetičnog razvoja – to je jedan od najtežih zadataka kod stvaranja općeg zakonodavstva Europske unije.¹⁴ Postavlja se dakle pitanje jasnog definiranja čovjekova dostojanstva, u svim etapama i oblicima njegova života. Insistiranje na spominjanju Boga i kršćanskih korijena u europskom ustavu nije bilo motivirano prvenstveno brigom za obranu prava kršćana u modernoj Europi. Radilo se o pretpostavci da se definiciju dostojanstva čovjeka, pa i svih ostalih vrijednosti, veže uz nešto što je trajno, a to je samo religija ili vjera. One mogu o dostojanstvu čovjeka govoriti s ontoloških stajališta, a ne samo utilitaristički. Čemu se inače može nadati europski građanin ako zna da se njegovo dostojanstvo i njegova prava definiraju i brane ovisno o tome kakva je društveno-politička klima u Europi u pojedinom povijesnom trenutku?

3. Snagom svoje kršćanske nade kršćani mogu pridonijeti da se na ovim europskim prostorima ostvari svojevrsna „kultura sjećanja“. Kršćanstvo je u suštini religija sjećanja, Crkva živi od toga da sjećanje održava živim uvijek ga vezujući uz Izvor toga sjećanja. Kršćani mogu biti učitelji kako se jedno društvo može postaviti u odnosu na vlastitu prošlost. A za mnoge države u sadašnjoj Europi ova je prošlost bila puna krivnje i nasilja prema drugima i drugačijima. Bolna i krivnjom ispunjena prošlost koju jedno društvo sustavno nastoji eliminirati iz vlastita sjećanja prvi je korak do beznađa i pasivizma. Samo svjesna krivnja vodi do pomirenja. Ovo je jedna od ključnih stepenica napretka Europe. Stoga će kršćani uvijek insistirati na individualiziranju krivnje.¹⁵ Nada u pomirenje postaje realna samo ukoliko se individualizira onaj koji je nanio zlo. „Bezlična krivnja“ može samo produbiti podjele. To je još jedan segment u kojemu moderna Europa nije učinila dovoljno, što obilno dokazuje djelovanje Haškog tribunala.

4. Važna uloga kršćana sastoji se i u tome da oni Europi mogu podariti istinski pojam tolerancije. Tolerancija nije podnošenje drug-

14 Usp. Ivan-Janez ŠTUHEC, *Anfragen an eine europäische Verfassungsordnung*, u: S. BALOBAN i A. RAUSCHER (izd.), *Herausforderung Europa. Die Christen im Spannungsfeld von nationaler Identität, demokratischer Gesellschaft und politischer Kultur*, München, 2004., str. 119.

15 Usp. Josip GRBAC, *Kršćanska etika u ozračju svakodnevice*, Pazin, 2004., str. 67-73.

oga zato što drugoga izlaza nema. Tolerancija znači uspostaviti kontakt s drugim i drugačijim, poštivati ga, usprkos njegovim drugačijim stavovima i uvjerenjima, ali činiti to ne zbog nedostatka drugih argumenata nego upravo snagom vjere. Istinska tolerancija ne nastupa samo zbog nedostatka argumenata. Ona nastupa tek kada iza vlastitih stavova postoje snažni argumenti. U tom smislu Europa treba kršćane, jer se čini da je u Europi tolerancija postala sinonimom za podnošljivost te da ona pretpostavlja relativizaciju vlastitih stavova, bilo da se oni tiču demokratskih, tradicijskih, moralnih ili religioznih tekovina. Tolerancija je prvi stupanj suživota. Na nju bi se trebali nadovezati solidarnost, suradnja, razumijevanje i svi ostali aspekti kvalitetnog suživota. Međutim, stoga što je prvi stupanj ili polazište ljudskog suživota, tolerancija upravo traži razjašnjavanje vlastitih stavova i identiteta. U suprotnom, ona postaje mučna podnošljivost koja nije dugoga vijeka. Nada u tolerantan suživot koji će prerasti u solidarnost pretpostavlja jasnoću stavova i vrijednosti koje netko zastupa. Konfuzija na europskim prostorima po tom pitanju prisiljava europske građane da pasivno podnose sve tuđe identitete, a vlastitoga nemaju. Učestali ksenofobični ispadi u mnogim europskim državama samo dokazuju ovakvo stanje.

5. Možemo konstatirati da se u modernoj Europi rađa svojevrсна vjera u neograničeni moralni napredak čovjeka, u stilu teilhardovskog poimanja. Moralne stranputice shvatiti samo kao dio nedovoljnog sveukupnog razvoja čovjeka u suštini znači relativizirati značaj moralnog djelovanja čovjeka. Kršćani ne zastupaju vjeru u neograničen moralni razvoj čovjeka. Oni su svjesni da čovjek mora računati i na granice vlastitog moralnog zalaganja. Sve ono dobro i lijepo ne ovisi samo o čovjekovu moralnom zalaganju. U tom bi slučaju zakon, norma i zapovijed bili jedine sastavnice morala i kršćanskog života. Središnje točke kršćanskog zalaganja, međutim, jesu nada, pomirenje, otkupljenje i uskrsnuće. Kada mi dođemo do granice vlastitih ljudskih mogućnosti, to nije razlog za očaj. Još uvijek postoji prostor za realnu nadu. To je onaj „višak“ koji modernoj Europi mogu dati samo uvjereni kršćani.

6. Čovjek se, sukladno kršćanskom poimanju, ne može spasiti sam, izoliran od drugih i vlastitog okruženja. Ako sve ne mogu postići sam nego sam usmjeren na druge, onda je logično da kršćanska vjera i nada upućuju na solidarnost s drugima. Ovo nije solidarnost na koju smo prisiljeni zbog „tehničkih“ uvjetovanosti u kojima živimo nego solidarnost koja čini sastavni dio čovjekova dostojanstva. Osloboditi se vlastite prepotentnosti da vlastitim snagama mogu učiniti sve, pa i postići Vječni život, znači biti otvoren za druge. Ovakva „ontološka“ solidarnost preduvjet je svake druge solidarnosti na koju je europski čovjek sve više upućen. Ona sprečava da se sve ostale vrste solidarnosti pretvore u egoizam skupine, elite, lobija i tome slično. Naime, u Europi se već nazire opasnost od tzv. obiteljskog, lokalnog, nacionalnog, pa i europskog egoizma. Čovjek, je, sukladno kršćanstvu, s drugima solidaran prvenstveno zato što je čovjek, a potom zato što pripadaju istom rangu, rasi, vjeri ili stranci. Jedino će takav pristup omogućiti da se u Europi ostvari tzv. opcija za siromašne, tj. solidarnost prema onima koji su u životu zakinuti. Ova opcija, koja se čini gotovo neki „specificum“ kršćana, mora biti ostvarena u Europi na društvenom i političkom planu. Kršćanska je nada u suštini univerzalna, jer potiče čovjeka da se zalaže za vrijednosti koje nisu specifično kršćanske nego općeljudske. U tom će smislu univerzalna solidarnost uvijek imati prednost pred lokalnim „solidarizmima“ koji često postaju lokalni egoizmi. Političko-zakonodavni ustroj Europske unije nije uspio u europskim građanima razviti osjećaj univerzalne solidarnosti. Postoji samo pragmatična „solidarnost“ koja se svodi na brigu za druge ukoliko se to isplati na duge ili kratke staze. Povratak antropologiji koja čovjeka shvaća kao „homo sapiens“, a ne samo kao „homo faber“, može biti preduvjet „ontološke solidarnosti“. Inače, čemu se može nadati europski građanin ako zna da je drugi prema njemu solidaran samo dotle dok iz tog odnosa crpi nekakvu korist?

5. Zaključak

Više je nego očito kako ova ponuda kršćanske nade ovisi o tome hoće li u budućoj Europi biti mjesta za Boga. *Specificum* kršćanske nade, naime, jest upravo njezina navezanost na transcendentalni Autoritet koji jedini može biti razlogom da se nada ne pretvori u utopiju. Čak i svi sadržaji ove kršćanske nade, naglašavanje osobne odgovornosti, jasnije definiranje ljudskoga dostojanstva, stvaranje svojevrstne kulture sjećanja, uspostava istinske tolerancije, unošenje elemenata kršćanskog optimizma u javni život, važnost ne samo utilitarističke nego i ontološke solidarnosti, pretpostavljaju da ostvarenje nade nije samo u nadležnosti čovjeka nego ima svoju garanciju u Transcendentnome. Pojam istinske nade povezan je s religijom ili, bolje rečeno, sa stupnjem i kvalitetom vjere europskih građana. Značaj religioznoga za bilo kakav govor o nadi koji neće biti utopiističan nazire se iz činjenice da, isključujući religiozno, nije moguće stvoriti neku respektabilnu univerzalnu etiku, tj. dati neki obvezujući karakter osnovnim vrijednostima.¹⁶ Povratak nadi ostvaruje se samo povratkom Bogu i religiji, što u ovom slučaju znači nadovezati (re-ligare) sve osnovne vrijednosti na kojima Europa počiva na neki trajniji temelj koji je ujedno i Jamac da nada neće (opet) biti izigrana.

16 Usp. Josip GRBAC (ur.), *Kršćanska i/ili univerzalna etika*, Pazin, 2003.

Hope in a Europe Without God

Summary

In a certain sense Europe denied God and its Christian roots. This is a negative presupposition, in a reflection about a possible Christian contribution to modern Europe in the matter of hope. Europe experienced many deceived and frustrated hopes that came from three directions: the enlightenment, secondly: the attempt of creating a class-less society and thirdly, the infinite faith in the possibility of human progress. Such an Europe needs the key elements of Christian hope: a conscience that human efforts will always be insufficient, and as such should never lead to despair, the unquestionable dignity of man regardless of achieved goals, and finally a universal humanism of a great importance in borderline situations. Christians can help Europe with their message of hope, and with contents stemming directly from Christian hope, that could function as a path for Europe's recovery: by accentuating the personal responsibility of man, by defining clearly the human dignity, by creating a culture of remembrance, establishing a true tolerance, permeating the public life with elements of Christian optimism, and by means of stressing the importance of an ontological, not only utilitarian, solidarity.

Key words: Christian hope, personal responsibility, human dignity, culture of remembrance, tolerance, ontological solidarity.